

Єсипович К. П.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ФОЛЬКЛОРНИЙ ДИСКУРС: ПРИНЦИПИ СТРАТИФІКАЦІЇ, КАТЕГОРИЗАЦІЇ ТА КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено визначенню категоріальних особливостей фольклорного дискурсу, зосереджено увагу на формуванні його соціокультурних чинників та аналізі його комунікативного аспекту.

Ключові слова: фольклорний дискурс, дискурс-аналіз, дискурсивна картина світу, комунікант, адресант.

Статья посвящена определению категориальных особенностей фольклорного дискурса, формированию его социокультурных факторов и анализу его коммуникативных характеристик.

Ключевые слова: фольклорный дискурс, дискурс-анализ, дискурсивная картина мира, коммуникант, адресант.

The article is devoted to the definition of the categorical features folk discourse formation of its socio-cultural factors and the analysis of its communication performance.

Key words: folklore discourse, discourse analysis, discursive world view, communicant, addresser.

Постановка наукової проблематики та її значення. Спрямування сучасних мовознавчих студій на дослідження функціонування мови обумовило виникнення одного з пріоритетних напрямків лінгвістики – дискурсології. Поняття "дискурс" є полісемантичним. Дискурсом (від фр. discours – мовлення, у лат. discursus – блукати, розгалуження, розростання) називають 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників, онтологічних, соціокультурних, онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) цілісну комунікативну ситуацію, складниками якої є комуніканти й текст; 3) стиль, підмову мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері [11, с. 120-121].

Дослідження в галузі дискурсивної парадигми є **актуальними** для українського (Г. Почепцов, І. Штерн), російського (Н. Арутюнова, І. Гальперін, В. Дем'янков, Д.В. Карасик, М. Макаров, Ю. Степанов, З. Тураєва) та зарубіжного (П. Серіо, В. Дресслер, Р. Богранд, Ф. Данеш, Т. Ван Дейк), зокрема французького (Е. Бенвеніст, Д. Мангено, П. Сьорен) мовознавства.

Дослідження мовленнєвої діяльності спрямовані на процесуальну сторону мовлення або на його результат – текст. Прибічники першого напрямку аналізують усну форму мовлення [6], прибічники другого – спираються на різноманітні тлумачення дискурсу [2]. Ототожнення понять "текст" і "дискурс" визначає останній як "мовну одиницю вищу за рівень речення" [4; 5]. У центрі уваги дослідників знаходиться формально-змістова зв'язність мовних одиниць цього рівня.

Об'єктом дослідження цієї статті є різноманітні аспекти дослідження дискурсу. **Предметом** є організація фольклорного дискурсу.

Мета та завдання даної статті полягають у висвітленні основних положень дискурс-аналізу, як провідного методу дослідження фольклорного дискурсу з виходом у площину когнітивних процесів.

Дискурс-аналіз та когнітивна лінгвістика у власній історії розвитку та в основних положеннях мають багато точок перетину. М. Макаров вбачає підґрунтя дискурс-аналізу в концепції структурного аналізу В. Проппа, антропологічному спрямуванні європейського структуралізму К. Леві-Строса, Р. Барта, Ц. Тодорова, а також в семіотичній теорії Ч. Пірса. Спираючись на основні ідеї функціоналізму дискурс-аналіз виходить за межі формальної лінгвістики, аналізуючи також екстралінгвістичні фактори, які впливають на мовленнєву діяльність. Саме мовлення та умови його породження стають об'єктом дослідження [7].

Дискурс-аналіз зосереджує увагу на дослідженні зв'язного тексту та способах його організації. У фокусі уваги знаходиться текстова структура та умови її існування. У нашому дослідженні ми розуміємо дискурс як "загальноприйнятий тип мовної поведінки суб'єкту в будь-якій сфері людської діяльності, детермінований соціально-історичними умовами, а також стереотипами організації та інтерпретації текстів як компонентів, які складають та відображають його специфіку" [8, с. 10-11]. До останнього часу в зарубіжних та у вітчизняних роботах активно досліджувалися різні типи дискурсів: педагогічний, політичний, віртуальний, рекламний, медичний.

Фольклорний дискурс дотепер не отримав детального опису. Складність у дослідженні фольклорного дискурсу полягає в тому, що він посідає особливе місце у житті соціуму, адже є складним феноменом, який не відповідає винайденим людством дихотоміям: інституціональний / персональний, усний / писемний.

У фольклорному дискурсі члену колективу пропонується алгоритм поведінки у певних типових ситуаціях, алгоритм певних емоційних станів, транслуються норми та стандарти статусно-рольової поведінки в естетично оброблених текстах обмеженої кількості жанрів, закріплених за типовими комунікативними ситуаціями. Дискурс визначає когнітивні та ціннісні установки, закріплюючи бінарні відносини – норма / відхилення, добро / зло. Комунікант у фольклорному дискурсі є носієм певної соціальної ролі [9; 11].

Таким чином фольклорний дискурс є особливим видом комунікації, яка отримала своє втілення у низці текстів, оформлених специфічними мовними засобами. Такі тексти відображають особливу дискурсивну картину світу. В сучасних дослідженнях не існує цілісного опису специфіки фольклорного дискурсу. Він є особливим типом мовної діяльності, обумовлений соціокультурною ситуацією та історичними умовами. Фольклорний дискурс є специфічним утворенням, в якому проявляються риси й інституціонального й особистісно-орієнтованого дискурсу. За допомогою фольклорного дискурсу регламентується діяльність, життя

соціуму. Реалізація фольклорного дискурсу відбувається в низці сталих комунікативних ситуацій, які обслуговують різні сфери людської діяльності. Комуніканти у фольклорному дискурсі є представниками однієї соціальної спільноти, при цьому в середині колективу є гендерно або професійно детерміновані групи, кожна з яких виконує роль, визначену комунікативною ситуацією [12].

Так, наприклад, виконуючи такі пісні як *chanson des toiles* (ткацькі), позиції комунікантів рівні, вони займають активну позицію.

Соціокультурні чинники формування фольклорного дискурсу невід'ємно пов'язані з умовами його буття, оскільки цілісне відображення фольклору можливе лише в контексті історичного процесу. Сучасна глобалізація визначає атмосферу існування фольклору зокрема. Глобалізація передбачає уніфікацію та нівелювання національних кордонів. Культура в умовах глобалізації також підлягає уніфікації, перетворюючись в інтер-національну культуру. Вивчення незнайомих культур є постійним прагненням людства, разом із тим воно намагається зберегти національну автентичність, відродити національну культуру.

Свідоме звернення сучасного суспільства до фольклору як до джерела національної ідеї, визначає фольклор як компонент культурної спадщини, яку необхідно зберігати та пропагувати, у даному випадку мова йде про фольклор минулого, який бере участь у формуванні культурного контексту XXI ст. Комунікативними характеристиками фольклорного дискурсу, його дискурсивно-значущими параметрами є мета дискурсу, комунікативні стратегії, учасники дискурсу, ситуація спілкування, жанри.

Фольклор відображає колективний хід думок, стиль життя, притаманні даному соціуму, регламентує життя соціальних груп. Метою фольклорного дискурсу ми вважаємо передачу колективного знання, яке упорядковує життя та бере активну участь у соціалізації індивідуума у конкретній соціальній групі. Серед основних його функцій слід визначити світоглядну, естетичну, виховну, аксіологічно, нормативну, естетичну.

Комунікативні стратегії дискурсу є засобами досягнення комунікативних цілей. За визначенням І.Н. Борисової під комунікативними стратегіями ми розуміємо спосіб організації мовної поведінки у відповідності із задумом, інтенцією комуніканта [3, с. 6].

Фольклорний дискурс передбачає активну участь комунікантів у процесі спілкування. Адресантом у фольклорному дискурсі виступає суб'єкт, який актуалізує свою належність до певного соціуму. Адресант у фольклорному дискурсі втілений за допомогою тріади: автор – мовець – суб'єкт, де вона має власну реалізацію – центральне місце посідає мовець. Специфіка відносин “автор-мовець” у фольклорі, в першу чергу, обумовлене тим, що мовець в фольклорному дискурсі не є автором тексту. На думку С. Адон'євої мовець не створює зміст висловлювання, а вбачає його в ньому, особливим чином впорядковуючи відносини між власним досвідом та дискурсивними стратегіями, наданими йому [1]. Мовець сприймає текст як загальне надбання, він не намагається відтворити його дослівно, навіть якщо додає щось своє, не позиціонує себе як автора. Суб'єкт фольклорного дискурсу – це колективна особа.

Адресатом фольклорних текстів є члени соціуму. Адресат також має ряд характеристик, дискурсивно та жанрово обумовлених, адже він існує в монолітній культурі, субкультурі й інформація, яку він сприймає, є, здебільшого, прогнозованою для нього.

Прояв ціннісної установки фольклорного дискурсу полягає у відображенні колективної свідомості, ціннісної орієнтації суспільства. Метою фольклорно дискурсу є передача колективного знання, яке виражає культуру та самосвідомість соціуму, його потреби, стабілізує життя суспільства. Особливостями фольклорного дискурсу є традиційність знання, злиття особистості із соціумом, ідеальність моделі світу, нормативний контекст, естетичні штампи. Такі ціннісні настанови визначають особливості побудови текстів, особливості мовного вживання.

Особливості мовного втілення фольклорного дискурсу визначаються сукупністю впливу перелічених вище факторів. Мова фольклору в лінгвістичному розумінні є особливою формою загальнонаціональної мови. Її своєрідність створюється за рахунок особливості організації фольклорного тексту та притаманних естетичних якостей нехарактерних для побутової комунікації [1].

Серед особливостей фольклорного слова дослідники відзначають узагальненість семантики, асоціативність, парадигматичність, символічність, символічну дифузність, конотативність. Узагальненість семантики фольклорного слова детермінується узагальненістю фольклорних образів. У фольклорному тексті видові номінації можуть використовуватися у однотипних класах [1].

Символічний компонент у семантичній структурі фольклорного слова є величиною постійною, потенційно заданою.

Семантична дифузність слова проявляється в наповненні семантичного об'єму слова, яке означає широкий клас явищ та предметів. При цьому дифузність обумовлює невизначеність значення фольклорного слова.

Висновки. Конотативність фольклорного слова обумовлена особливостями фольклорної мови. У фольклорі присутній оцінний компонент, обумовлений вимогами фольклора. Контекст визначає вибір слова, але вибір цей порівняно обмежений і обране слово вже має ті комунікації, які органічно підключаються у загальні зв'язки фольклорного твору.

Література:

1. Адоньєва С. Б. Прагматика фольклора / С. Б. Адоньєва. – СПб., 2004. – 312 с.
2. Арутюнова Н. Д. Речеповеденческие факторы в зеркале чужой речи / Н. Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. – М., 1992. – С. 40-52.
3. Борисова И. Н. Русский разговорный диалог: проблемы интегративности: автореф. дис. ... д-ра наук / И.Н.Борисова. – Екатеринбург, 2001. – 44 с.

4. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса / В. Г. Борботько. – Грозный, 1981. – 113 с.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – [6-е изд., стер.]. – М. : Эдиториал, 2008. – 144 с.
6. Кубрякова Е. С. Виды пространств текста и дискурса. / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова. // Материалы науч. конф. – М., 1997. – С.15-25.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. / М. Л. Макаров – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
8. Манаенко Г. Н. Текст, речевая деятельность, дискурс / Г. Н. Манаенко // Языковая система – текст – дискурс: Категории и аспекты исследования. – Самара, 2003. – С. 6-14.
9. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 317 с.
10. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія/ О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
11. Силантьев И. В. Газета и роман: риторика дискурсных смещений / И. В. Силантьев. – М., 2006. – 222 с.
12. Хроленко А. Т. Семантика фольклорного слова / А. Т. Хроленко. – Воронеж, 1992. – 138 с.
13. Эмер Ю. А. Фольклорный текст: пространственная организация жанра / Ю. А. Эмер // Картины русского мира: пространственные модели в языке и тексте. – Томск, 2007. – С. 110-150.